

KİTAP TANITIMI

Eric HOFFER, *Değişim Sancısı*

Türkçesi Bengisu FİLİZ

Dergâh Yayınları, İstanbul 2017, 2. Baskı, 131 sayfa,

ISBN: 978-975-995-788-9

Muhammet AYDIN¹

Eric Hoffer adını daha önce “*Kesin İnançlılar/Kitle Hareketlerinin Doğası Üzerine*”² adlı eseriyle duyurmuştu. İlginç bir hayat hikâyesine sahip olmasının yanında Hoffer yazdığı eserlerle dikkatleri üzerine çekmeyi başarmıştır. Belli başlı eserleri şunlardır: *Aklın muhteris çağı ve diğer aforizmler*(1955); *Çağımızın vaziyeti*(1967); *Rihtim hakkındaki düşünceler ve çalışmalar*(1959); *İlk şeyler son şeyler*(1971); *İnsanın durumu üzerine düşünceler*(1973); *Zamanımızda*(1976); *Sebt gününden önce*(1979); *Şeytan ile ejderha arasında: Eric Hoffer’ın en iyi denemeleri ve aforizmaları*(1982) ve *Hakikatin tahayyülü*(1983).

Kitabın tanıtımına başlarken bölüm başlıklarını vermek isabetli olacaktır. Hoffer bu eserinde on altı başlığa yer vermiştir. Başlıklar sırasıyla şöyle: 1. Köklü değişim, 2. Asya’nın uyanışı, 3. Ameller ve sözler, 4. Taklit ve aşırılık, 5. Çalışma isteği, 6. Aydın ve kitleler, 7. Pratiklik duygusu, 8. Yehova ve makine çağı, 9. İşçi ve yönetim, 10. Komünist ülkelerde halk ayaklanmaları, 11. Kardeşlik, 12. Bireysel özgürlük üzerine, 13. Kâtip, yazar ve asi, 14. Eğlence, 15. İnsan tabiatının gayri tabiiliği ve 16. İstenmeyen kişilerin rolü.

Yazar insan hayatındaki değişim ve bu değişimden kaynaklanan gerilimlere işaret etmektedir. Hatta insanların çoğu zaman yeniyi sevmediklerini ve yeni olandan korktuklarını dile getirmektedir. En küçük şeylerde/yeniliklerde bile, yeni olanı denemeden önce heyecanlanıp tereddüde sapsız söz

¹ Dr. Öğretim Üyesi, Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslam Mezhepleri Tarihi ABD, maydin@gumushane.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0099-9024.

² HOFFER, Eric, *Kesin İnançlılar*, Çev. Erkil Günür, Olvido Kitap Yay. İstanbul, 2019.

konusudur. Köklü değişimlere göğüs germeyi mümkün kılan duygunun aşırı özgüven olduğunu düşünen Hoffer, ihtiraslarla özgüven arasındaki nüansa dikkat çekmektedir. “Tamamen yeni olan şeylere hiçbir zaman hazır ve nazır bulunamayız evet, bu basit gerçeğin tuhaf sonuçları vardır. Bu gerçek şu manaya gelir: Köklü değişimlerden geçen halk, uyumsuz bir halktır. Uyumsuz kişilerin etrafı ihtiraslarla çevrilidir. Özgüven eksikliği ile ihtiraslı ruh hallerinin birbiriyle yakından ilişkisi vardır. Ayrıca *ihhtiraslar yoğun olduğunda özgüven yerine geçebiliyorlar.*” (Hoffer, 2017: 8).

Hoffer Asya'nın uyanışından söz ederken bu uyanış sürecinde Batı'nın etkilerinden söz açmaktadır. Bu etkiler sadece olumsuz etkiler değildir. Bu süreci tartışırken bireyin yalnızlığından bahseder. Asya'da Batı etkisinin harekete geçmesinden önce birey her yerde az çok bir bütünün parçasıydı. Batılı sömürgeci güçler, bireysel özgürlük sundular. Doğu'yu sarsıp uyusukluğundan çıkarmaya, kemikleşmiş gelenekselliğinden kurtarmaya ve Doğululara kendini geliştirme arzusu aşılama çalıştılar. Sonuçta kurtuluş yerine yalnızlık ve aciziyet gelmiştir. Henüz ham bireyler, toplumsal yaşamın sıcak ve güvenli kollarından koparılmış, soğuk bir dünyada öksüz ve başıboş bırakılmıştır. Kendini gerçekleştiremeyen/bulamayan bireyin kurumsal yapılara sığındığını ifade eder: “Özgüven ile özsaygı elde etmek imkânsız görünüyorsa, yeni ortaya çıkan birer patlayıcı kütleye dönüşür. Kendini güvende ve değerli hissedebilmek için kesin doğru olan bir şeyler aramaya, kendini bir liderle yahut ulus, cemaat, parti, kitle hareketleri gibi toplu gösterilerle özdeşleştirmeye başlar.” (Hoffer, 2017: 14).

Hızlı modernleşmenin aslında bir taklit sürecinden ibaret olduğunu söyleyen yazara göre ortada paradoksal bir süreç işlemektedir: “Bir taklit süreci olarak bakarsak, geri kalmış batılılaşmaktaki bir ülkenin genellikle Batı'ya düşmanlık beslemesini anlayabiliriz. Bizim gibi olanlar bizi sevmek zorunda değildirler. Taklit etmede yatan aşağılık hissi dargınlığa yol açar. Taklitçilerin taklit ettikleri modeli alt etme yani aşma, geride bırakma veya daha da iyisi toptan yok etme içgüdüleri vardır: *Taklitçiler önce modeli yıkmışlar, sonra taklit etmeye kalkmışlardır.* Anlaşılan yenilmiş veya ölmüş bir modeli taklit ettiğimiz vakit daha rahat oluyoruz.” (Hoffer, 2017: 25) Modern Batı uygarlığının gelişmesindeki belirleyici etken dini bir fikir veya öğretinin psikolojik etkisi değil, bağımsız bireyin kitle halinde ortaya çıkmasıdır Hoffer'a göre. Birey konusuna yer vermeye devam eder: “Bağımsız varlıkların yükü ağırdı, etrafını korkular sarmıştır ve bu varlıklar sadece özgüven ve özsaygı ile desteklenirse mevcut duruma sabredebilir. *Bireyin en elzem ihtiyacı değerini ispatlamaktır.* Çoğunlukla bu yüzden hareket arzularını dizginleyemezler. Çünkü dirayetini ve yeteneklerini

Aydın, M. (2021). Eric HOFFER, Değişim Sancısı, Türkçesi Bengisu FİLİZ, Dergah Yayınları, İstanbul 2017, 2. Baskı, 131 sayfa, ISBN: 978-975-995-788-9. ABAD, 4(7), 157-161.

geliştirerek ve kullanarak değerini ispatlayabilen kişi sayısı azdır.” Diğer yandan “reform bireyselleşmenin yan ürünü idi. Ona bir tepki olarak doğdu. Bireysel mevcudiyetin yükünü, sıkıntısını, yalnızlığını dayanılmaz bulan çok kişi vardır. İnsan bunu özellikle de kendini geliştirme imkânlarının nispeten yetersiz kaldığı, bireysel ilgi ve beklentilerinin yaşamaya değer görülmediği zamanlarda hisseder. Böyle kişiler er ya da geç bireysel mevcudiyetlerine sırtlarını döner ve kutsal bir dava, lider veya hareketle kendilerini özdeşleştirmek suretiyle bir değer ve amaç kazanmaya uğraşırlar.” (Hoffer, 2017: 32).

Aydın sınıfını ağır şekilde eleştiren yazara göre aydın, tarih boyunca gelen amirlerin en zorlusu çıkmıştır. Geleneksel efendi, sözünü dinletmek için gücünü kullanır. Aydın öyle yapmıyor. Kelimelerin gücüne olan sözde inancı ve güya davasını şekillendirmiş olan doğruların karşı konulamayışı nedeniyle aydın sadece itaatle tatmin olmaz. En harika şekilde ikna olmuş kişilerden gelebilecek bir tepkiyi güç ile elde etmeye çabalar, ezilmiş ruhlardan inanç ve enerji çıkarabilmek adına terörü dehşet verici bir alet olarak kullanır. (Hoffer, 2017: 49) Pratiklik duyusundan söz ederken önemli bir diyalektikten söz eder: “Pratiklik duyusunun gelişmesi ile bireysel özgürlüğün bağlantılı olduğu yönünde bazı kanıtlar mevcuttur. Keşif ruhunu teşvik edip, keşifler için ortam sağlayan şey Bergson’un deyimiyile ‘demokrasinin soluğu’dur. Dünyevi işlerin kolaylaşır yayılmasını, imkânları ve aletleri kullanma dürtüsüne sahip kişiler başarır. Bu dürtü, kendi ayakları üzerinde az çok durabilen ve değerini çalışarak kanıtlamak zorunda olan bireyin içinde yatar. Sıkı sıkıya bağlanmış gruplarda bireysel ayrılıkların farkında olmak güçleşir.” (Hoffer, 2017: 57) Hoffer insanların din değiştirmelerini, özgürleşmelerini ve gelenekten kopmalarını birey olgusuna dayandırır: “...birey din değiştirerek özgürleşmiştir. Milyonlarca insan neredeyse bir gece içinde daha yeni bir dine tam olarak alışmadan, çağlardır sürüp gelen gelenek ve uygulamalardan sıyrılmışlardır. Özellikle yetenekli bireyler için İslam’a dönmek fırsat kapılarının açılması demektir. Müslüman rönesansının önde gelen kişiliklerinin neredeyse hiçbiri Arap değildi. İranlı, Türk, Yahudi, Yunan, Berberi ve İspanyol’dular..” (Hoffer, 2017: 59)

Tanrı tasavvurunun insanı makine çağına taşıdığını düşünen Hoffer için Tanrı’yı taklit etmek, kesinlikle modern Batı’yı doğuşundan beri farklı bir yere koyan dinamikliğin ortaya çıkış unsurlarındandı ve onu diğer medeniyetlerden ayıran da buydu. Batı’da özgürlüğün gelişimi nasıl olmuştur? Süreci Hoffer’den takip edelim: “Batı’da özgürlüğün gelişmesi gücün çeşitlenip dağılmasıyla olmuştur. Batılı toplumlarda güç, ruhban ve laik güçlerin ayrılması ile evrilerek nihayet bölüştürülmüştür (siyasi, iktisadi,

fikri). Her bölüm kendi içinde ayrılmıştır. Öte yandan gücün mutlaklaşmasına karşı da tedbirler alınmıştır. (Düzenli seçimler, gelir ve miras vergileri yoluyla düzenli olarak mala el konulması) Ancak 20. Yüzyılda totalitarizmin yükselişi, Batı'nın bu kendine has eğiliminin birden tersine dönmesidir. *Totalitarizm basitleştirmek demektir*. Hedeflerin, gerekçelerin, ilgilerin, insan çeşitliliğinin ve hepsinden çok güç birimleri ile bölümlerinin çeşitliliğinin fena halde azalmasıdır. Totaliter devlette güç tek çeşittir, yenik düşmüş birey ne kadar sıra dışı olsa da kendine bir çıkar yol bulamaz.” (Hoffer, 2017: 88).

Hoffer insan doğasına ilişkin farklı bir kavramlaştırmaya yönelir: *insan tabiatının gayri tabiiliği*. İnsanın bu yönü insanın niçin yükselişte olduğunun ipuçlarını verebilir. Yaratıcılığını keşfettikçe tabiatın üstesinden gelip onu ele geçirmeye ve geride bırakmaya çabaladığı bir rekabet sürecine girmiştir. İnsan doğasına yönelik tahlillerine devam ederken farklı bir boyuta temas eder ki yazara göre en insani arzu özgürlük için duyulandır. Baskıdan, yokluktan, korkudan, ölümün esaretinden kurtulunca insan tabiatı ile tabiat arasında fark yokmuş gibi davranan ve insanı madde gibi pasif ve ne yapacağı önceden kestirilebilir bir şey haline getirmeye çalışan güçlerin esaretinden kurtulmuş oluruz. Aynı şekilde insana has özelliklerin en zararlısı mutlak güçtür. *Mutlak gücün doğası fesattır*. Böyle bir güç her zaman insanı eşyaya dönüştürmeye, onu çıktığı kalıba geri itmeye meyillidir. *Mutlak güç insani amaçlarla kullanılsa dahi fesatlık çıkarır*. Kendisini insanların çobanı olarak gören yardımsever despot, başkalarından kuzu gibi boyun eğmesini ister. Mutlak güçte saklı kusur, bu gücün insanlıktan nasibini almamış olması değil, insana karşı olmasıdır (Hoffer, 2017: 107). Mutlak güç toplum değil, hayvanat bahçesi üretir Hoffer'a göre. Tabiata müthiş derecede hükmeden kişi, bir sonraki adımda hırsıyla insanda ustalaşmaya çalışacaktır. Tabiata karşı kazandığı zaferin gücüyle insanı köleleştirecektir. Bundan ötürü 20. Yüzyılın bilim ve teknolojiadaki başarıları sevinilecek şeyler değildir. Zira bu yüzyıl insana hükmetmekle ve onu idare etmekle uğraşmış bir yüzyıldır. Ulusalcılık, sosyalizm, komünizm, faşizm, militarizm, ticari birlikler, sendikalar, propaganda ve reklamların gözler önüne serdiği şey hep insanı idare etmek ve insan tabiatını öngörülebilir kılmak için başvurulan hamlelerin insafsızlığını gösterir. Havaya baskı ve büyü kokusu hâkimdir.

Genellikle toplumlarda istenmeyen kişilerin önemli atılımlara ve başarılarla imza attığını örneklerle dile getiren yazar, insanın özgürlüğüne olan inancıyla eserini şu final cümleleriyle sonlandırır: “İnancımızın temeli tecrübelere dayanır, idealist kuramlardan gelmez. Bazı antropologlar,

Aydın, M. (2021). Eric HOFFER, Değişim Sancısı, Türkçesi Bengisu FİLİZ, Dergah Yayınları, İstanbul 2017, 2. Baskı, 131 sayfa, ISBN: 978-975-995-788-9. ABAD, 4(7), 157-161.

sosyologlar ve genetikçiler bize ne derse desin biz yine de insanların, diğer yaşam biçimlerinin aksine, geçmişinin yani irsiyet ve adetlerinin kölesi olmadığına, muazzam bir esneklikle hareket ettiğine ve iyilik ile kötülük yapma ihtimallerinin asla tam olarak tükenmeyeceğine inanacağız.” (Hoffer, 2017: 131).

Hoffer bu eserinde de önemli sosyolojik, siyasal, tarihsel, kısmen teolojik, antropolojik ve kültürel tespitlerde bulunmaktadır. Şüphesiz bazı görüşleri tartışmaya açıktır. Değişim gibi sosyolojik bir başlığı eserine uygun görse de birçok farklı disiplinlere referansta bulunarak yorumlarda bulunmaktadır. Yorumlarında isabet edip etmediği hususu ehline değerlendirilecektir. Eserde değinilen konular geniş okur kitlesine hitap edecek bir muhtevaya sahiptir. Bundan dolayı bu kitap kültür ve düşünce hayatımıza yeni ve anlamlı perspektifler katmaya aday değerli bir çalışmadır.